

ÚJ PÁRKAPCSOLATOK AZ ELSŐ VÁLÁS UTÁN – ESEMÉNYTÖRTÉNETI ELEMZÉS*

FÖLDHÁZI ERZSÉBET

A párkapcsolati formák átalakulása, az egyének életében betöltött szerepének változása a modern demográfiai viselkedés egyik fontos tényezője.¹ A fejlett országokban az utóbbi évtizedekben csökken a házassodási kedv, a házasságok egyre nagyobb arányban bomlanak fel, miközben az azoknál kevésbé stabil és rövidebb időtartamú élettársi kapcsolatok egyre inkább terjednek. A házasságok többségét ma már együttélés előzi meg, ez azonban – az előzetes várankozásokkal ellentétben – nem az ezt követő házasság stabilitásához vezet, hanem éppen ellenkezőleg, növeli a későbbi felbomlás esélyét.

Magyarországon is jellemzőek ezek a tendenciák: a házasságkötések száma az utóbbi évtizedekben folyamatosan csökken, a válási arányszámok növekednek. Így például a teljes válási arányszám alapján, amely azt mutatja meg, hogy egy adott évre jellemző válási viszonyok mellett az akkor kötött házasságok mekkora hányada bomlik majd fel, az 1970-ben megkötött házasságokra 25%-os, míg a 2000-ben kötöttekre 38%-os arány adódik. Az elváltak újránházassodási hajlandósága drámaian csökken: míg 1970-ben 1000 elvált férfira 168, ugyanennyi elvált nőre 84 házasságkötés jutott, addig 2000-ben már csak 29, illetve 20. Ugyanakkor míg 1970-ben a az élettársi kapcsolatban élők aránya a házaspáros típusú családokhoz viszonyítva nem érte el a 3%-ot, a múlt század végére már a 10%-ot is meghaladta (Demográfiai évkönyv 2000; Népszámlálás 2001).

E változások következtében az egész életre szóló házasság mint uralkodó modell helyébe a sok esetben kevésbé tartós párkapcsolatok sorozata lép. Vajon milyen tényezők befolyásolják az új párkapcsolatok kialakulását: kik maradnak egyedül és kik találnak ismét társra? A KSH Népeségtudományi Kutatóintézetében 2001-ben az Életünk fordulópontjai című panelvizsgálat első hullámának több mint 16 000 fős, a 18–75 évesek körében országosan reprezentatív mintán végzett adatfelvétele alapján arra kerestük a választ, hogy a válást követően hogyan alakultak az érintettek párkapcsolatai. A párkapcsolatok kialakulá-

* A tanulmány az OTKA (T049066) által támogatott „A párkapcsolatok formaváltozása – átmenetek és/vagy stabilitás” c. kutatás keretében készült.

¹ Itt és a továbbiakban párkapcsolaton házassági vagy élettársi kapcsolatot értünk, tehát olyan kapcsolatot, amelyben az érintett felek együtt, egy háztartásban élnek.

sára ható tényezőket és azok nemek szerinti különbségeit az eseménytörténeti elemzés módszerével vizsgáltuk.

ELMÉLETI HÁTTÉR ÉS KORÁBBI KUTATÁSI EREDMÉNYEK²

A párkapcsolatok kialakítására vonatkozó elméletek

A párválasztásra törekvő személy általában rendelkezik bizonyos preferenciákkal, elvárásokkal a leendő társával kapcsolatban, illetve a párválasztás révén bizonyos szükségleteit igyekszik kielégíteni. A döntések a házassági piacon születnek, ahol a párt kereső személyek egyrészt bemutatják saját erőforrásait, másrészt felméri a potenciális partnerek különböző tulajdonságait. Ezek a tulajdonságok nagyon sokfélék lehetnek, mi itt elsősorban a gazdasági, kulturális és demográfiai tényezőkre összpontosítunk. Az elváltak esetében speciális körülményként figyelembe kell vennünk az először párkapcsolatot keresőkénél magasabb életkort, valamint azt, hogy ekkor már gyermekük is lehet.

A párválasztást befolyásoló tényezők időről időre változnak egy adott társadalomban, de az egyén életútja során is. Amikor a párkapcsolat gazdasági alapja az a családi munkamegosztás, amely szerint a férfiak feladata a megfelelő jövedelem biztosítása, a nők pedig a háztartás ellátása, a legjobb választási stratégia a férfiak kedvező munkaerő-piaci, foglalkozási státusának és a nőknek a háztartás vezetésében használható tudásának a párosítása. Feltételezhetjük, hogy ez a modell az elmúlt évtizedekben alapvetően megváltozott annak következményeként, hogy a nők egyre nagyobb arányban lépnek a munkaerőpiacra. Ennek folytán a nők gazdasági erőforrásai is fontos szerepet játszhatnak a párválasztás folyamatában. Az egyéni életút korai szakaszában nagyobb a származás szerepe, mert ekkor még általában hiányoznak a más támpontok. Az iskola világából kilépve, ahogy egyre több idő telik el a végzettség megszerzésétől, csökken a formális képzettség jelentősége, és egyre inkább előtérbe kerül a foglalkozás, a jövedelem és a presztízs. Az elváltak esetében tehát ez utóbbiak befolyásoló ereje jelentősebb.

Ha a párt keresők igényeit, szükségleteit vesszük figyelembe, azt mondhatjuk, hogy az emberek azért lépnek új párkapcsolatra, mert ezzel emelkedik anyagi, érzelmi és szociális jólétük. Minél nagyobb hiányt szenved valaki ezekben, annál nagyobb valószínűséggel fog új párkapcsolatot kialakítani. Például, partnerkapcsolata felbomlását követően a legtöbb nő anyagilag meglehetősen kedvezőtlen helyzetbe kerül, főként ha gyermeket is nevel, s ebből a helyzetből az egyik lehetséges kiút az új párkapcsolat. Ha az egyszülős család egy új keresővel bővül, ez megnöveli az együttélők anyagi jólétét. De

² Az érvrendszerek bemutatása Kalmijn és Graaf két tanulmányán, illetve Bukodi elméleti összefoglalásán alapul (Kalmijn – Graaf 2000; Graaf – Kalmijn 2003; Bukodi 2004).

nem csak gazdasági értelemben jelent változást az új társ megjelenése: érzelmi támogatást nyújt, társaságot biztosít, továbbá kibővíti a személyes kapcsolati hálózatot is.

Az új párkapcsolat valószínűsége annál nagyobb, minél vonzóbb valaki a másik nem számára, vagyis minél „kelendőbb” a másodlagos házassági piacon (second marriage market).³ A személyes vonzerőt számos tényező határozza meg, többek között a külső megjelenés, az iskolázottság, a társadalmi helyzet. Az előbbi a kor előrehaladtával apad, így a párkapcsolati esélyek is csökkennek. A foglalkozásnak azonban pozitív és negatív hatása egyaránt lehet. A magasabb státusban lévő nő vonzóbb lehet a házassági piacon, ugyanakkor gazdaságilag kevésbé van rászorulva egy második jövedelemre (Sweeney 1995). A második párkapcsolat esetében a mérlegelésnek olyan új szempontjai is megjelenhetnek, mint az előző kapcsolatból származó gyermekek, akik többnyire korlátozó hatást gyakorolnak. Mivel a kevésbé vonzó személyek egymás számára elfogadhatók, ez nem feltétlenül akadályozza a pártalálást. Tény persze, hogy a vonzóbb személyek szélesebb körből választhatnak, míg a kevésbé vonzóak számára kevesebb a lehetőség is, ezért hosszabb időt igényel a megfelelő partner megtalálása, és kisebb az esélyük is erre. A potenciális partnert értékét növelő jellemzők az életkorral változhatnak, tehát az elváltaknál más súllyal jelenhetnek meg. Az iskolai végzettség, a kereset és a munkaerőpiacon használható különböző tudások nagyobb súllyal tehetnek szert, csökkenhet a fizikai vonzerő és az alkalmazkodóképesség szerepe. Esetleg az iskolázottság is vesztíthet a jelentőségéből, ehelyett előtérbe kerül a foglalkozási pozíció és az anyagi helyzet.

A párkapcsolati mintákat azonban nemcsak a párt kereső személy szükségletei és vonzó vagy kevésbé vonzó tulajdonságai határozzák meg, hanem magának a házassági piacnak a tulajdonságai is. Az itt fellelhető lehetőségek függnek olyan makrostrukturális tényezőktől, mint a népesség egészének demográfiai, társadalmi összetétele, de függnek a lokális házassági piacok – települések, kisebb régiók, szomszédságok, vallási csoportok, iskolák, munkahelyek – jellegétől is.

A partnerválasztás természetes döntési faktora az életkor és a lakóhely. Az idősebbek számára általában jelentősen csökken a potenciális partnerek száma, ez pedig korlátozza az elváltak pártalálási lehetőségeit. A három legfontosabb lokális házassági piac a szomszédság, a munkahely és az iskola – amelyek más-más szerepet töltenek be a párválasztásban. Az utóbbi kettőn inkább a teljesítmény érvényesül, míg az első a származási homogámiában játszhat szerepet. További két fontos lokális házassági piac a szülői család kapcsolathálója, illetve a különböző önkéntes szervezetek, közösségek, klubok. Az elváltak esetében

³ Esetünkben természetesen nemcsak házasságról, hanem élettársi kapcsolatáról is szó lehet, mivel azonban a kifejezés így terjedt el a szakirodalomban, mi is ezt használjuk.

azonban ezek a piacok lényegesen beszűkülnek: az iskolának és a szülői családnak már nincs vagy alig van szerepe.

Az új párkapcsolat kialakítását az érintettek kulturális jellemzői, értékorientációi is befolyásolhatják. A kulturális hasonlóság általában már magának a megismerkedésnek is elengedhetetlen feltétele, de később is megkönnyíti egymás viselkedésének megértését, lehetővé teszi – az ízlés hasonlósága révén –, hogy a partnerek közös elfoglaltságokat találjanak, és valószínűsíti, hogy hasonlóan gondolkodjanak az élet minden fontos mozzanatáról. A párkapcsolattal, illetve a házassággal kapcsolatos attitűdöknek szintén fontos a szerepe. Nehéz állást foglalni abban, hogy a rossz házasság kiket motivál új házasságra – például törekedhetnek arra, hogy az újabb kudarcot vagy a válással járó újabb procedúrát elkerüljék, ezért nem házasodnak, vagy házasság helyett élettársi kapcsolatra lépnek. Mégis, az az általános tapasztalat, hogy az emancipáltabb, individualisztikus és nem vallásos emberek kevésbé hajlamosak arra, hogy házasságot, esetünkben új házasságot kössenek. Az élettársi kapcsolatokról e tekintetben kevesebb ismerettel rendelkezünk, de számos vonatkozásban az előzővel ellentétes hatást feltételezhetünk. A modernebb értékeket vallók általában kevésbé elkötelezettek a párkapcsolatok iránt, minél nagyobb kötöttséggel járnak ezek, annál inkább – tehát feltételezhetjük, hogy az együttélést jobban elfogadják, mint a házasságot. A vallásos emberek esetében az egyház az individualizmust és annak hatásait korlátozó normák elsajátításával szabályozza tagjainak életét, a normaszegést pedig különböző módokon szankcionálja.

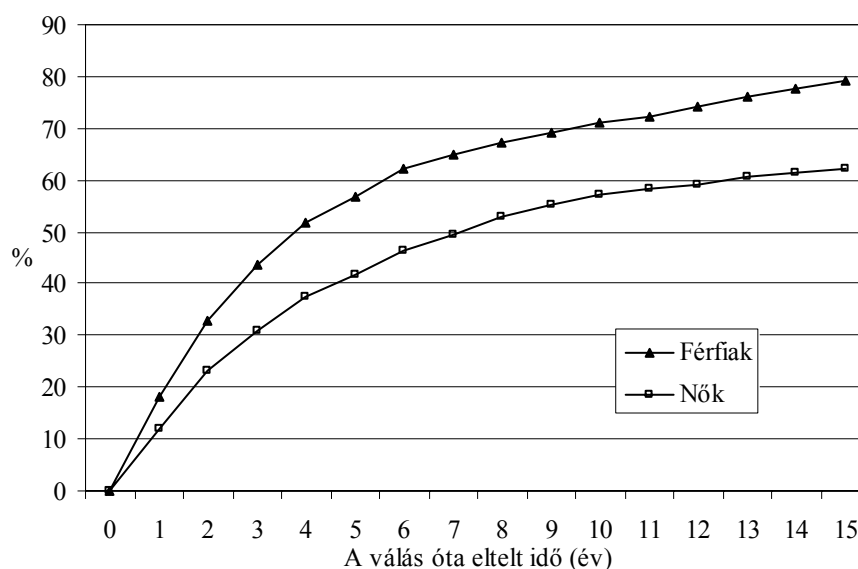
Az új párkapcsolat kialakításának valószínűsége az érintett személy kapcsolatsűrűségétől is függ. Minél gyakrabban és több emberrel találkozik valaki, annál nagyobb az esélye arra, hogy megtalálja a számára megfelelő személyt. A második vagy többedik párkapcsolat esetében ez a tényező még nagyobb szerepet játszik, mint az elsőnél, részben azért, mert maga a házassági piac is szűkebb, részben pedig azért, mert ekkor már kiesnek egyes természetes ismerkedési helyszínek, például az iskola vagy a szórakozóhelyek.

Korábbi kutatási eredmények

Korábbi kutatások eredményei szerint a legalapvetőbb demográfiai változók döntő fontosságúak az új párkapcsolatok kialakítása során. A minta *nemenként* különböző: férfiak gyakrabban és az előző kapcsolat megszűnését követően hamarabb lépnek új párkapcsolatra, mint a nők, és többnyire a nőnél maradnak a közös gyermekek. Az *életkor* emelkedésével párhuzamosan egyre alacsonyabb az új párkapcsolat létrejöttének valószínűsége, és ez a csökkenés a nők esetében nagyobb mértékű, mint a férfiaknál. Az életkor előrehaladásával szűkül a házassági vagy párkapcsolati piac. Különösen érvényes ez a nőkre, a párválasztás szokásos életkori relációi miatt: a nők általában náluk idősebb part-

nert keresnek. A nők esélyei tovább romlanak, ha eléri a szülőképes kor végét (Graaf – Kalmijn 2003; Wu – Balakrishnan 1994; Haskey 1999; Parker 1999; Hughes 2000).

Hasonlóak a tapasztalatok Magyarországon is. A már említett panelvizsgálat első hullámának adatai szerint az első házasság megszűnését követő 2 éven belül a férfiak 33%-a, a nők 23%-a létesít együttélésen alapuló párkapcsolatot. A férfiak fele a válást követően négy év után ismét együtt él valakivel, míg a nők esetében ehhez nyolc évre van szükség. A férfiak 11%-a, a nők 32%-a sem élettársi, sem házastársi kapcsolatra nem lép, ők egyedül maradnak.

I. Új párkapcsolatok kialakulása az elváltak körében a válás óta eltelt idő függvényében, nemek szerint (%)

New partnerships among the divorced in accordance with the length of time elapsed after the divorce, by sex

A szülői család párválasztást befolyásoló szerepe az első házasságkötésnél még egyértelműen igen erős, annak felbomlását követően azonban már csökken, hiszen a származási tényezők helyett (pl. a szülők anyagi-gazdasági forrásai, a lokális házassági piac) az egyének saját teljesítménye kerül előtérbe. A szülői családból hozott mintáknak, értékeknek, szerepeknek a házassággal, párkapcsolatokkal szemben támasztott elvárásokra gyakorolt befolyása azonban továbbra is jelentős.

Tudjuk, hogy a szülők válása növeli annak valószínűségét, hogy gyermekük majdani párkapcsolata felbomoljék (Amato 1996), kérdés azonban, hogy ugyanilyen hatás érvényesül-e az új párkapcsolatok kialakulását illetően. Az elvált szülők gyerekei negatív attitűdöket táplálhatnak a házasság iránt, az egyedülálló szülők gyerekeinek a sikeresnek bizonyuló minta híján szintén gyengébb lehet az elkötelezettségük iránta, viszont elképzelhető, hogy az élettársi kapcsolatokhoz másként viszonyulnak. Sweeney (1995) nem talált szignifikáns kapcsolatot az újránházasodás és az ép szülői családban való nevelkedés között, és hasonló eredményre jutott Bernhardt (2000) házasságok és élettársi kapcsolatok vizsgálata során.

A testvérek száma is hatással lehet az új párkapcsolatok kialakítására, mégpedig oly módon, hogy a több testvérrel együtt nevelkedők felnőttkorukban is inkább igényt tartanak a nagyobb létszámú családra. Bernhardt (2000) eredményei szerint az egykék körében is magas az új párkapcsolatok valószínűsége. Lehetséges magyarázatként azt említette, hogy ebben az esetben a partner a kortárs családi hálózatot bővíti.

Általánosan vallott nézet, hogy kisebb az esélye az új párkapcsolatra azoknak, akiknek gyerekük van, mégpedig számuk függvényében fokozott mértékben. Az okok többfélék. A gyerekek sok időt igényelnek, és az érintettek fontosabbnak tarthatják szülői szerepüket, mint az új párkapcsolatot. Az új partner számára a gyermek(ek) léte részben nagyobb költséggel járhat, részben a kialakuló mostohacsalád komplexitása lehet konfliktusok forrása. Ugyanakkor azonban a többgyermekes elvált nők számára erős a gazdasági kényszer az új párkapcsolat kialakítására, s ez fokozhatja kezdeményezőkézségüket (Bumpass et al. 1990). Továbbá, az előzőleg házas, gyermektelen személyek körében a gyermek iránti vágy a párkeresés egyik motivációja lehet, így a potenciális partner gyermeke lehet akár vonzó is (Lampard – Peggs, 1999). A legtöbb kutatás a nők esetében a gyerekek új párkapcsolatra gyakorolt negatív hatását mutatja ki, bár például Sweeney (1995) nem talált szignifikáns kapcsolatot a gyerekek száma és az újránházasodás valószínűsége között. A férfiak esetében meglehetősen vegyes kép: egyes felmérések szerint csökkenti az új párkapcsolat kialakulásának esélyét (Bernhardt 2000; Keij – Harmsen 2001; Ermisch 2002), míg mások szerint éppen hogy növeli (Wu – Balakrishnan 1994 – bár a hatás nem volt szignifikáns), megint mások szerint nincs rá hatással (Parker 1999; Hughes 2000; Stewart et al. 2003).

A házasság időtartama többféleképpen befolyásolhatja az újránházasodást, illetve új élettársi kapcsolatok kialakítását. Akik viszonylag hosszú ideig éltek házasságban, elképzelhető, hogy sokkal inkább „házasságorientáltak”, ezért hamarabb határoznak újra emellett. Az is lehetséges, hogy a felnőtt életük nagy részét házasságban leélők kevésbé tudnak alkalmazkodni az egyedülállók életformájához. A hosszú párkapcsolati tapasztalatot szerzők egyfajta „átvihető házasságspecifikus humán tőkét” halmozhatnak fel. Másrészt, azt is feltételezhet-

jük, hogy a hosszú házasságot felbontók lassabban találnak új párra, mivel elvesztették kapcsolatukat a házassági piaccal, és kevésbé rendelkeznek az új partner megtalálásához szükséges készségekkel (Bumpass et al. 1990; Bernhardt 2000).

Míg a demográfiai hatások általában erősek és konzisztensek, a társadalmi-gazdasági jellemzők hatása bizonytalanabb (Graaf – Kalmijn 2003). A magasabb társadalmi-gazdasági státus a férfiak esetében általában nagyobb, a nőket tekintve kisebb újrահázasodási aránnyal jár. Az utóbbi összefüggés azzal magyarázható, hogy az alacsonyabb státusúak jobban rá vannak szorulva a másik fél támogatására, kevésbé képesek eltartani magukat, a magasabb státusúak viszont ilyen kényszernek kevésbé vannak kitéve. Továbbá, a magasan képzett nők a házassági piacon kevesebb hasonlóan magas képzettségű lehetséges partner közül válogathatnak. Ugyanakkor úgy is vélekedhetünk, hogy a képzettség emelheti a nők vonzerejét (részben a magasabb jövedelem miatt, ami elősegíti a család anyagi stabilitását, másrészt az alacsonyabb foglalkozási státusú partnerre ösztönző, felfelé húzó hatással is lehet), ezért ők nagyobb eséllyel házasodnak újra (Bumpass et al. 1990).

A vallásosság az elváltak esetében két, ellenkező végeredménnyel járó mechanizmust léptethet működésbe. Egyrészt feltételezhetjük, hogy a vallásos emberek nagyobb valószínűséggel kötnek újra házasságot, mint hogy egyedül maradjanak, mert számukra ez a legmegfelelőbb kerete egy új intim kapcsolatnak. De gondolkodhatunk úgy is, hogy a katolikus egyház fenntartásokkal él az újrահázasodással szemben – bár ennek valószínűleg mostanában már nincs komoly visszatartó hatása. Ugyanakkor az is lehetséges, hogy a vallásos személyek kisebb eséllyel választják az együttélést, mert a nem formalizált együttéléssel szemben elutasítóak. Így tehát a vallásosság az újrահázasodásra pozitív, az együttélésre negatív hatást gyakorol (Graaf – Kalmijn 2003).

ADATOK ÉS MÓDSZEREK

Adatok

Az elemzés az „Életünk fordulópontjai” című panelvizsgálat első hullámának adataira épül (a kutatásról bővebben lásd Spéder 2002; Kapitány – Spéder 2004). Az interjúkra 2001 végén, 2002 elején került sor 16 363 fős mintán, amely a teljes magyar 18–75 év közötti népességet reprezentálja.

Csak az első házasság felbontását követő párkapcsolat kialakulását vizsgáljuk, és az eseménytörténeti elemzés során nem különböztetjük meg annak formáit, tehát figyelmen kívül hagyjuk, hogy házasságról vagy élettársi kapcsolat-ról van-e szó. Svéd és norvég adatokon végzett vizsgálatból úgy tudjuk, hogy a második párkapcsolat során a nők nagy többsége az élettársi változatot részesíti

előnyben. A jogilag nem formalizált együttélések elterjedése – úgy tűnik – hozzájárult az újránházasodások arányának csökkenéséhez, de legalábbis késleltetéséhez: alig van olyan második házasság, amelyet a nők előzetes együttélés nélkül kötnek meg (Blanc 1987). Az együttélés a válás után meglehetősen általános (Graaf – Kalmijn 2003).

Az elemzés 1931 olyan esetet dolgoz fel, amelyben az első házasság bíróságon kimondott válással fejeződött be. Nem foglalkozunk az özvegyülés után létrejövő párkapcsolatokkal, és azokkal sem, amelyek esetében az első házasság hivatalosan ugyan még fennáll, de a felek egymástól külön, egyedül, esetleg újabb párkapcsolatban élnek. (A kizárt esetek számát és a kizárás okait a Melléklet 1. táblázata foglalja össze.)

A vizsgált esetek mintegy 62%-ában jött létre új párkapcsolat, míg a férfiak 29, a nők 43%-a esetében ez nem következett be.

Attól függően, hogy melyik időszakra esett a házasság felbontásának kimondása, eltérő az új párkapcsolatok kialakításának előfordulása és típusa is. Már egy meglehetősen nagyvonalú csoportosítással is érzékeltethető az újránházasodás visszaszorulása és a nemek szerinti különbség mértéke (1. táblázat).

1. Az elvált férfiak és nők új párkapcsolatai, a válás időszaka szerint
New partnerships of divorced males and females by the period of the divorce

A párkapcsolat típusa nemenként	A válás időszaka				
	1969 és előtte	1970–1979 között	1980–1989 között	1990–2002 között	Összesen
Férfiak					
Házasság	84,4	66,4	41,4	11,3	40,7
Élettársi kapcsolat	12,5	26,5	38,6	32,2	30,4
Nincs új kapcsolata	3,1	7,1	20,0	56,5	28,9
N (100%)	96	155	220	283	754
Nők					
Házasság	67,5	51,4	28,9	10,7	33,2
Élettársi kapcsolat	11,0	22,5	33,0	22,4	23,7
Nincs új kapcsolata	21,5	26,1	38,1	66,9	43,1
N (100%)	181	249	336	411	1177

A mintánkban a legrégebben (1969-ben vagy előtte) elváltakat vizsgálva úgy tűnik, a meghatározó többség – mindkét nem esetében – újránházasodásra törekedett. Élettársi kapcsolat ebben a körben még alig létesült, ám relatíve kevesen – akkor is inkább a nők – maradtak egyedül.

Az első házasságukat válással később – 1970–1979, illetve 1980–1989 között – lezárók körében már látható az újránházasodás csökkenésének és az élettársi együttélések térnyerésének országosan tapasztalható tendenciája.

A legutóbbi időszakban (1990–2002 között) elváltakról most még nehéz egyértelmű megállapítást tenni, minthogy az esemény óta viszonylag kevés idő telt el. Az adatok mindenesetre azt sejtetik, hogy az élettársi kapcsolatot választók határozott többségbe kerülnek az újrَاهázasodókkal szemben. Az új párkapcsolatra lépő nők hányada azonban valamennyi csoportban alacsonyabb, mint a férfiaké.

Természetesen jóval pontosabb képet kapunk, ha az első házasság időtartamát, továbbá – a válás és az új párkapcsolat időpontjának ismeretében – a kettő között eltelt idő hosszát (is) vizsgáljuk. Ezeket a szempontokat érvényesítettük, amikor a most bemutatásra kerülő eseménytörténeti elemzés változóiról döntötünk.

Változók

Az elemzés során a megkérdezett neme és életkora mellett családi háttér jellemzői közül az „ép” (hagyományos, gyermekes, kétszülős) családban való nevelkedésnek és a testvérek számának a hatását vizsgáltuk. A megszűnt párkapcsolatot illetően annak típusát és időtartamát, valamint a válás évét vettük figyelembe. A vallásosságot szintén a vizsgálat tényezőjének tekintettük.

Az eseménytörténeti elemzés lehetőséget ad úgynevezett dinamikus (time-varying) változók generálására is. Ez azt jelenti, hogy az adott változóról az áttekintett időszak minden általunk választott időegységében – esetünkben ez egy hónap – meg tudjuk mondani a változó éppen aktuális értékét. Ilyen típusú változóként szerepeltettük az életkort, az interjúalanyunk a vele együtt lakó kiskorú gyermekeinek a számát és közülük a legfiatalabb életkorát, az interjúalanyunk a vele nem együtt lakó kiskorú gyermekeinek aszámát, az iskolai végzettséget (2. táblázat).

2. Az elemzés során felhasznált változók
Variables used in the analysis

A változó leírása	Kategóriák
Ép gyermekkori család 16 éves kor előtt	1 = igen 2 = nem
Hány testvérrel nevelkedett együtt gyermekkorában	0 = nem volt testvére 1+ = egy vagy több testvérrel
Együtt éltek-e a házasságkötés előtt	1 = nem 2 = igen
Házasságtartam (év)	1 = 0–5 2 = 6–10 3 = 11–15 4 = 16+
A válás időpontja	1 = 1948–1969 2 = 1970–1989 3 = 1990–2002
Vallásos-e	1 = igen, az egyház előírásai szerint 2 = igen, a maga módján 3 = nem v
Életkor (év)	1 = –29 2 = 30–39 3 = 40–49 4 = 50–75
A megkérdezettnek a vele egy háztartásban élő saját, kiskorú gyermekeinek a száma	0 = nincs ilyen 1 = egy gyermek 2 = két gyermek 3+ = három vagy több gyermek
A megkérdezettnek a vele nem egy háztartásban élő saját, kiskorú gyermekeinek a száma	0 = nincs ilyen 1 = egy gyermek 2+ = kettő vagy több gyermek
A megkérdezettnek a vele egy háztartásban élő saját, kiskorú gyermekei közül a legfiatalabb életkora (év)	1 = 0–6 2 = 7–12 3 = 13–17 4 = nincs a háztartásban kiskorú gyermek
Iskolai végzettség ⁴	1 = alapfokú vagy kevesebb 2 = szakmunkásképző 3 = középfokú 4 = felsőfokú
A válás óta eltelt idő (év)	1 = 0–2 2 = 3–5 3 = 6–10 4 = 11–15 5 = 16+

⁴ Ahhoz, hogy erre nézve dinamikus (time-varying) változót képezhessünk, néhány alapvető feltevéssel kellett élnünk. Ennek során a magyar oktatási rendszer jellemzőiből indultunk ki. Feltételeztük, hogy az interjúalanyok az általános iskolát 14 éves, a szakmunkásképző iskolát 17, a szakközépiskolát vagy gimnáziumot 18 éves korukban végezték el, és tanulmányaikat nem szakították meg. A felsőfokú végzettség megszerzése előtt már gyakrabban fordulhat elő a tanulmányok megszakítása, ezért ebben az esetben a végzettség megszerzése előtti öt évet vettük figyelembe a képzésben töltött időként.

Az új párkapcsolatok kialakulásának társadalmi, gazdasági és kulturális meghatározóit vizsgálva az eseménytörténeti elemzés módszerét használtuk. Végigkövettük azt a folyamatot, amely az első házasság megszűnésével (a válás hivatalos kimondásának időpontjával) indult és a második kapcsolat megteremtésével zárult. A vizsgált esemény a második párkapcsolatba való belépés. Az eredmény relatív kockázat formáját ölti, vagyis annak a relatív valószínűségét határozzuk meg, hogy valaki, aki rendelkezik egy bizonyos jellemzővel, második párkapcsolatra lép, összehasonlítva a viszonyítási kategóriaként kiválasztott személyek ugyanerre vonatkozó esélyével (akikre nézve ez az esély 1). A modelleket külön becsültük férfiakra és nőkre.

A 3. táblázatban a férfiakra és a nőkre külön-külön összefoglaltuk a második párkapcsolatra lépés előfordulásait és a kockázati időtartamokat (ez utóbbiakat a teljes kockázati időtartam százalékában kifejezve).

3. A kockázati időtartam és az esemény (új párkapcsolat) előfordulása
Exposure time and the occurrence of the event (the development of
a new partnership)

Változó	Kategóriák	Férfiak		Nők	
		Kockázati idő	Új párkapcsolat	Kockázati idő	Új párkapcsolat
Ép gyermekkori család	igen nem	92,3 7,7	474 62	90,9 9,1	577 91
Hány testvérrel nevelkedett együtt gyermekkorában	0 1+	17,8 82,2	81 455	13,3 86,7	105 563
Együtt éltek-e a házasságkötés előtt	nem igen	91,8 8,2	481 55	95,0 5,0	612 56
Házasságtartam (év)	0–5 6–10 11–15 16+	34,0 26,5 16,3 23,2	239 154 75 68	26,4 29,2 15,7 28,7	290 169 95 114
Vallásos-e	igen, az egyház előírásai szerint igen, a maga módján nem	14,6 52,5 32,9	59 287 190	20,2 60,4 19,5	102 413 153
Életkor (év)	–29 30–39 40–49 50–75	16,1 35,0 28,5 20,3	164 237 95 40	15,7 28,7 28,6 27,0	265 266 111 26
A válás időpontja	–1969 1970–1989 1990–2002	10,4 48,1 41,5	93 320 123	10,9 49,6 39,6	142 390 136
A megkérdezettnek a vele egy háztartásban élő saját, kiskorú gyermekeinek a száma	0 1 2 3+	82,5 11,3 5,0 1,2	441 65 23 7	51,9 28,5 15,3 2,6	220 290 121 37
A megkérdezettnek a vele nem egy háztartásban élő saját, kiskorú gyermekeinek a száma	0 1 2+	60,1 27,5 12,4	291 169 76	98,2 1,4 0,4	646 20 2
A megkérdezettnek a vele egy háztartásban élő saját, kiskorú gyermekei közül a legfiatalabbnak az életkora (év)	0–6 7–12 13–17 nincs kiskorú gyermeke a háztartásban	5,3 6,0 6,2 82,5	51 23 21 441	17,2 17,8 13,1 51,9	211 180 57 220
A megkérdezettnek a vele egy háztartásban élő saját, kiskorú gyermekeinek a száma*, közülük a legfiatalabb életkora (év)	0 1(+), 0–6 1(+), >6 2+, 0–6 2+, >6	82,5 5,3 12,2 - -	441 51 44 - -	51,9 9,2 8,1 21,0 9,8	220 138 73 152 85
Iskolai végzettség	alapfokú vagy kevesebb szakmunkásképző középfokú felsőfokú	29,8 35,6 22,0 12,7	109 195 143 89	34,3 20,2 33,8 11,7	242 134 231 61
Teljes kockázati idő és az összes új párkapcsolat		50671	536	120914	668

*A teljes kockázati idő százalékában kifejezve.

EREDMÉNYEK

Az adatok elemzése során mind a férfiakat, mind a nőket tekintve három modellt teszteltünk. Az első az életkor mellett a családi háttér jellemzőit tartalmazza: a megkérdezett gyermekkorában ép családban élt-e, valamint voltak-e testvérei, akikkel együtt nevelkedett. A második modellbe bevontuk a megszűnt házasság jellemzőit: megelőzte-e a házasságkötést együttélés, mennyi ideig tartott, mikor váltak el, továbbá a közös kiskorú gyermekek jellemzőit (az interjúalanynak a vele együtt élő saját, kiskorú gyermekinek a száma és közülük a legfiatalabbnak az életkora, valamint a külön háztartásban élő saját kiskorú gyermekek száma). Ebben a modellben a gyermekekre vonatkozó változók közül a megkérdezettnek a vele közös háztartásban élő kiskorú gyermekinek a száma és a legfiatalabb gyermek életkora közötti interakciós változó bevezetése növelte legnagyobb mértékben a magyarázóerőt, ezért mind a férfiakra, mind a nőkre vonatkozó számítások során ezt használtuk. A közös, illetve külön háztartásban élő saját gyermekek számát a férfiaknál és a nőknél eltérő módon csoportosítottuk: a válás utáni gyermekelhelyezés gyakorlatát szem előtt tartva a nők esetében a velük együtt élő, a férfiak esetében a tőlük külön élő gyermekeknél alkalmaztunk részletesebb kategorizálást. Végül a harmadik modellben a vallásosság és az iskolázottság is szerepel.

Az egyváltozós hatásokat a Melléklet 2. táblázata tartalmazza, az egyes modellek jellemzőit a 4. és 5. táblázatban foglaltuk össze, külön a férfiakra és a nőkre.

Férfiak

A férfiakra vonatkozó számításokat tekintve az egymásra épülő modellek illeszkedése egyre jobb, az egyes változócsoportok bevonása ehhez szignifikánsan hozzájárult, miközben az egyes változókhoz tartozó relatív kockázatok nem változtak lényegesen. Ez az oka, hogy csak a harmadik, a legbővebb modell eredményeit ismertetjük.

Az életkor és az új kapcsolat kialakításának összefüggése szignifikáns: minél idősebb valaki, annál nehezebben talál újra párra. A 30 év alattiakhoz viszonyítva a 40–49 évesek számára megfeleződik ennek az esélye, a náluk idősebb korcsoport tagjai esetében pedig egyharmadára csökken. A jelenség első sorban a fizikai vonzerő csökkenésével hozható kapcsolatba.

A családnak a gyermekkor idején megtapasztalt felbomlása növeli az új párkapcsolat kialakításának valószínűségét, az ép családban nevelkedettekhez viszonyítva 40%-kal. A testvérekkel együtt felnövőök szintén nagyobb eséllyel találnak újra párt, mint az egykék.

A házasság előtti együttélés és a házasság tartama nincs hatással a párkapcsolati esélyekre.

Nem könnyű magyarázatot adni arra az eredményre, hogy minél későbbi időszakra datálódó válásról van szó, annál inkább csökken az érintettek esélye, hogy új társat találjanak. Így például már az 1970–1989 között elváltak a viszonyítási csoport tagjaihoz képest több mint 20%-kal kisebb valószínűséggel lépnek új párkapcsolatra. Tudjuk, hogy az újrահázasodások aránya az elváltak körében az 1970-es évektől nagymértékben visszaesett (elsősorban a férfiak újrահázasodási arányszámainak jelentős csökkenése miatt) (Szűcs 1996). Ezzel párhuzamosan azonban gyorsan terjedtek az élettársi kapcsolatok Magyarországon: míg 1970-ben az összes család 2,1%-át tette ki ez az együttélési típus, 1990-ben már 4,3%-át, 2001-ben pedig 9,5%-át (Demográfiai évkönyv 2000.). Miután második párkapcsolatként mind a házasságot, mind az élettársi kapcsolatot számba vettük, a tendenciát az magyarázhatja, hogy az élettársi kapcsolatok számának növekedése nem tudta ellensúlyozni, hogy az újrահázasodásoké viszont csökkent. Ez pedig valóság-hű feltételezés, hiszen az élettársi kapcsolatok terjedése az utóbbi egy-másfél évtizedben gyorsult fel.

Az 1990–2002 közötti válások esetében elsősorban a – valószínűleg már a korábbi időszakban is szerepet játszó – felerősödő individualizmusra gondolhatunk, ami gátlólag hathat a párkapcsolatban szükségszerű elkötelezettség vállalására is. Erre utal az élettársi kapcsolatoknak az ebben az időszakban bekövetkezett gyorsuló térnyerése. Másrészt vegyük számításba, hogy feltehetően sokan élnek úgynevezett „látogató” kapcsolatban (living apart together).

Ha az elvált férj együtt él legalább egy, hat évesnél idősebb gyermekével, esélyei több mint 40%-kal alacsonyabbak egy új párkapcsolatra, mint az egyedül, illetve kicsi gyermekkel élő elvált férfiakkal. A külön élő kiskorú gyermekek nincsenek hatással.

A maguk módján vallásosak, illetve a nem vallásosak szignifikánsan mintegy egyharmaddal nagyobb eséllyel létesítenek új kapcsolatot, mint az egyház előírásait követő vallásos férfiak.

Az iskolai végzettség emelkedésével jelentősen és szignifikánsan emelkedik az új párkapcsolat teremtésének esélye: a felsőfokú végzettségűeké kétszerese az alacsonyabb végzettségűekének.

Egyértelmű és szintén szignifikáns a válás óta eltelt idő hatása: minél régebben történt, annál inkább csökken a pártalálás valószínűsége, bár a csökkenés nem egyenletes. Példaként: a válás utáni első két évhez viszonyítva a következő három évben 13%-kal alacsonyabb a valószínűség, ezt követően azonban csaknem megfeleződik, 15 éves távlatban pedig – ez is vízválasztónak tűnik – csak egyharmadannyi a közvetlenül a válás utáni mértékhez képest.

Nők

A férfiakéhoz hasonlóan a nők esetében is erős és szignifikáns az életkor hatása, ráadásul sokkal markánsabban érvényesül: a 40-49 évesek párkapcsolati esélyei a legfiatalabb korcsoportéhoz tartozókéknak már az egyharmadát sem érik

el, az idősebbeké pedig elenyészőek, csupán egytizednyiek. Itt azzal a közismert ténnyel szembesülünk, hogy a nők esetében a fizikai vonzerő sokkal nagyobb súllyal esik latba, mint ha férfiakról van szó; a jelenség ugyanakkor összefüggésben lehet azzal is, hogy a nők negyvenes éveikben termékenységi időszakuk végére érnek.

A gyermekkorban felbomlott család a nők körében is növeli az új párkapcsolat létesítésének esélyét, bár kevésbé, mint ahogy azt a férfiaknál tapasztaltuk.

A férfiatól eltérően azok a nők, akik megelőzően együtt éltek későbbi házastársukkal, nagyobb eséllyel lépnek új párkapcsolatra. Tudjuk, hogy a házasság előtti együttélés megnöveli a házasság majdani felbomlásának valószínűségét. Itt az merülhet fel magyarázatként, hogy az ezt a formát választók liberálisabban gondolkodnak a párkapcsolatokról, tehát a későbbiekben is könnyebben alakítanak ki újat, de kevésbé elkötelezett formában, tehát élettársiban.

Ugyancsak a nőkre jellemző, hogy a házasságtartam összefügg a pártalálási esélyekkel: a házasságukat 6–10 év után felbontó nők esetében ez 25%-kal alacsonyabb, mint a referenciacsoport tagjaié.

A válás az áttekintett időszak egyes periódusain keresztül a jelen felé haladva – mint a férfiak esetében is – trendszerűen gyengülő intenzitással, de csökkent az új párkapcsolat esélyét. A hatás azonban gyengébb: az 1990 és 2002 között elváltak 25%-kal kisebb valószínűséggel találnak párra, míg a férfiak esetében az esély megfeleződését tapasztaltuk. Ez a reláció összhangban van azzal, hogy az újraházasodás elsősorban a férfiak körében csökkent.

Az új párkapcsolat kialakulását a gyermekszám a vártnál kevésbé befolyásolja. Egy családtípusnak van visszatartó hatása: ha több kiskorú gyermekével él együtt valaki és közöttük van óvodáskorú vagy fiatalabb. Más esetben – ha csak egy kiskorúval alkot háztartást az édesanya vagy ha a gyermekek már legalább iskoláskorúak – nem csökken az új párkapcsolat kialakulásának valószínűsége.

Érdekes módon a külön élő kiskorú gyermekek szignifikánsan növelik az esélyeket, közel kétszeresére azokéhoz képest, akiknek nincs külön élő kiskorú gyermekük. Ennek – az előző eredmények fényében – csak részben lehet az a magyarázata, hogy ilyenkor vagy nincs, vagy kevesebb számban él kisgyermek az érintettek saját háztartásában, hiszen ez a tényező önmagában nem volt szignifikáns hatású. Mindenképpen egy sajátos, kis létszámú csoportról van itt szó.

A vallásosság a nőknél nem játszik szerepet. Az iskolai végzettség befolyása ellentétes a férfiaknál tapasztaltakkal: az alapfokú képesítésűekhez viszonyítva a szakmunkásképzőt végzettek és az érettségizettek esélyei 14–16%-kal csökkennek – a férfiaknál növekedést tapasztaltunk –, a diplomásoknál pedig a hatás nem is szignifikáns.

A válástól eltelt időtartam hatása itt is egyértelmű: minél több idő telt el a válás után, annál kisebbek az esélyek. Összhangban azzal, hogy a válást köve-

tően a nők mind kevesebb új párkapcsolatot létesítenek, az esélyek is fokozatosan csökkennek, és hamarabb állapodnak meg alacsony szinten, mint a férfiak esetében.

4. Az első házasság felbontását követő új párkapcsolat létesítésének relatív esélye, férfiak

Relative risk of entering a new partnership after the breaking up of the first marriage, males

Változók	Kategóriák	1. modell	2. modell	3. modell
<i>Életkor és családi háttér</i>				
Ép gyermekkori család (igen)*	nem	1,36*	1,38*	1,4*
Hány testvérrel nevelkedett együtt (0)	1+	1,15	1,17	1,24^
Életkor, év (–29)	30–39	0,80*	0,86	0,81^
	40–49	0,45***	0,57**	0,53**
	50–75	0,32***	0,41**	0,37**
<i>A felbontott házasság jellemzői</i>				
Együtt éltek-e a házasságkötés előtt (nem)	együtt éltek		1,14	1,19
Házasságtartam, év (0–5)	6–10		1,06	1,06
	11–15		1,07	1,08
	16+		0,97	1,02
A válás időpontja (1948–1969)	1970–1989		0,84	0,78*
	1990–2002		0,56***	0,51***
A megkérdezettnek a vele egy háztartásban élő saját, kiskorú gyermekeinek a száma,* közülük a legfiatalabb életkora (év) (0)	1+, 0–6		1,07	1,02
	1+, >6		0,68*	0,66*
A megkérdezettnek a vele nem egy háztartásban élő saját, kiskorú gyermekeinek a száma (0)	1		0,92	0,92
	2+		0,93	0,95
<i>Egyéb változók</i>				
Vallásos-e (igen, az egyház előírásai szerint)	igen, a maga módján			1,36*
	nem			1,33^
Iskolai végzettség (alapfokú vagy kevesebb)	szakmunkásképző			1,43**
	középfokú			1,57**
	felsőfokú			2,03***
A válás óta eltelt idő, év (0–2)	3–5	0,85***	0,84***	0,87***
	6–10	0,55***	0,53***	0,57***
	11–15	0,56***	0,47***	0,52***
	16+	0,41***	0,29***	0,34***
Log likelihood		–2881,04	–2868,28	–2854,08
Lineárisan független faktorok száma		10	21	26

^^ p<0.15 ^ p<0.1 * p<0.05 ** p<0.01 *** p<0.001

*Zárójelben a referenciakategóriák szerepelnek.

*5. Az első házasság felbontását követő új párkapcsolat létesítésének
relatív esélye, nők*
*Relative risk of entering a new partnership after the breaking up of the first
marriage, females*

Változók	Kategóriák	1. modell	2. modell	3. modell
<i>Életkor és családi háttér</i>				
Ép gyermekkori család (igen)*	nem	1,24^	1,28*	1,27*
Hány testvérrrel nevelkedett (0)	1+	0,92	0,92	0,91
Életkor, év (-29)	30–39	0,63***	0,63***	0,65***
	40–49	0,33***	0,30***	0,31***
	50–75	0,11***	0,10***	0,10***
<i>A felbontott házasság jellemzői</i>				
Együtt éltek-e a házasságkötés előtt (nem)	együtt éltek		1,28^	1,29^
Házasságtartam, év (0–5)	6–10		0,76*	0,75*
	11–15		0,99	0,97
	16+		1,13	1,09
A válás időpontja (1948–1969)	1970–1989		0,96	0,96
	1990–2002		0,72*	0,73*
A megkérdezettnek a vele egy háztartásban élő saját, kiskorú gyermekeinek a száma, * közülük a legfiatalabb életkora (év) (0)	1, 0–6		0,95	0,93
	2+, 0–6		0,77^	0,76^
	1, >6		1,01	1,01
	2+, >6		1,08	1,07
A megkérdezettnek a vele nem háztartásban élő saját, kiskorú gyermekeinek a száma (0)	1+		2,0**	1,93**
<i>Egyéb változók</i>				
Vallásos-e (igen, az egyház előírásai szerint)	igen, a maga módján			1,14
	nem			1,20
Iskolai végzettség (alapfokú vagy kevesebb)	szakmunkásképző			0,84^^
	középfokú			0,86^^
	felsőfokú			0,89
A válás óta eltelt idő, év (0–2)	3–5	0,82***	0,81***	0,81***
	6–10	0,73***	0,70***	0,69***
	11–15	0,41***	0,39***	0,38***
	16+	0,39***	0,40***	0,38***
Log likelihood		-3898,8	-3881,14	-3878,65
Lineárisan független faktorok száma		10	22	27

^^ p<0.15 ^ p<0.1 * p<0.05 ** p<0.01 *** p<0.001

*Zárójelben a referenciakategóriák szerepelnek.

ÖSSZEFOGLALÁS, KÖVETKEZTETÉSEK

Napjainkban, amikor a párkapcsolatok típusok szerinti összetétele erős átalakulásban van, egyre fontosabb kialakulásuk és felbomlásuk vizsgálata, az itt szerepet játszó tényezők feltárása – különös tekintettel a gyermekekre –, illetve a nemek szerinti különbségek elemzése.

Az első házasság felbomlását követően kialakuló új párkapcsolatok vizsgálatát nemenként elkülönítve végeztük el, az eseménytörténeti elemzés során azonban nem foglalkoztunk az új párkapcsolat formájával (házasság vagy élet társi kapcsolat).

A folyamatban szerepet játszó demográfiai tényezők hatása általában erős és konzisztens, a gazdasági és az iskolázottsági jellemzők következményei, azonban nem egyértelműek. A szülői család gyermekkorban megtapasztalt felbomlása minden esetben növeli az új párkapcsolatok kialakulásának esélyét, a házasságot megelőző együttélés befolyása viszont csak a nőkre nézve volt szignifikáns. Nemenként eltérő az érintettek gyermekeinek hatása: a nők esetében a több együtt élő kiskorú, közöttük legalább egy 0–6 éves gyermek csökkenti a pártalálás esélyét, míg a férfiaknál az a körülmény jár ugyanezzel, ha az együtt élő kiskorú gyermek hat évesnél idősebb. A külön háztartásban élő kiskorú gyermek léte csak a nőknél gyakorol szignifikáns hatást, mégpedig úgy, hogy csaknem kétszeresére növeli az új kapcsolat kialakulásának esélyét. A válás időszaka szerinti megkülönböztetésből egyértelműen az a következtetés adódik, hogy napjainkhoz közeledve mindkét nem esetében csökken a párkapcsolatok kialakulásának gyakorisága. A férfiaknál az iskolázottság hatása szignifikáns, a diplomás nőknél nem, irányultsága viszont ellentétes: az előbbieket tekintve a képzettség növeli, az utóbbiaknál csökkenti az esélyeket. A vallásosság csak a férfiakat illetően játszik szerepet: az egyház előírásai szerint vallásosak kisebb eséllyel találnak új párt.

A kapott eredmények a legtöbb esetben összhangban vannak a szakirodalomból már ismert megállapításokkal, néhány esetben azonban – főként a nőkre vonatkozóan – meglepő eredményekre jutottunk.

Az erőforrásokra vonatkozó elmélettel egybeesengenek a férfiak iskolai végzettséggel párhuzamosan emelkedő esélyei, a nőknél viszont ennek éppen az ellenkezőjét tapasztaltuk. A házassági piacon való érvényesülés mindkét nem esetében igazolja, hogy a fizikai vonzerőnek az életkor függvényében bekövetkező csökkenése visszatükröződik a társtalálás kisebb valószínűségében. A nők esetében a gyermekszám hatása nem egyértelmű, két ponton is nem várt következtetésre jutottunk: egyrészt eredményeinkből az látszik, hogy egy kiskorú gyermek még nem jelent komoly akadályt az új párkapcsolat kialakításában; másrészt a kettő vagy több kiskorú gyermek eltartásának terhe sem je-

lent elég erős kényszert az új házasságra vagy élettársi kapcsolat teremtésére. Szintén nem számítottunk arra, hogy ha egy nőnek külön élő kiskorú gyermeke van, jóval nagyobb eséllyel lép új párkapcsolatra. Ennek egyik lehetséges okaként az jöhet szóba, hogy az új kapcsolat esetleg már a válás idején élt, és ennek stabilizálása érdekében az érintett könnyebben lemondott gyermekéről. A házasságtartam hatását, ti. hogy egyedül a 6–10 évig fennálló házasságok esetén csökken az új párkapcsolat esélye, eddigi ismereteink alapján nem tudjuk egyértelműen megmagyarázni, csak feltevéseink vannak. Valószínűleg ez az az időtartam, amikor a párnak már megszületnek a gyermekei, tehát a szóban forgó elvált nők bizonyára nevelnek óvodáskorú vagy fiatalabb gyermeket.

Eredményeinket természetesen kellő körütekintéssel kell kezelnünk. Egyrészt vizsgálatunk során azokra az elváltakra szorítkoztunk, akiknek házasság volt az első párkapcsolatuk, vagy élettársi kapcsolatnak indult ugyan, de házasság lett belőle. Ennek alapján – különösen az élettársi kapcsolatoknak az utóbbi egy-két évtizedben bekövetkezett gyors térnyerését számításba véve – feltételezhetjük, hogy bizonyos értelemben az átlagosnál „konzervatívabb” csoporttal van dolgunk.

Újabb figyelembe veendő körülmény, hogy a házasság felbomlásának időpontját a válás kimondásával azonosítottuk. Tudjuk azonban más kutatásokból, hogy az elváltak jó része már a bírósági eljárás lezárását megelőzően szétköltözik, egy kisebb részük csak azt követően, de mindenképpen időben elhúzódó folyamatról van szó, a jogi és a privát események tehát a legkritikábban esnek egybe (Becker 1993). Logikusabb lett volna a szétköltözés, vagyis az életközösség megszűnését tekinteni a házasság végének, erre vonatkozóan azonban nem volt adatunk. Az általunk követett eljárás azzal a következménnyel is járt, hogy az elemzésből ki kellett zárunk azokat eseteket, amikor a házasság jogilag még nem bomlott fel, de az interjúalany már új kapcsolatban élt. Ezért előfordulhat, hogy a gyakorlati értelemben vett válást követő új kapcsolatok – különösen pedig az élettársi kapcsolatok – gyakoriságát alulbecsültük. Ez esetleg az utolsó vizsgált periódusban bekövetkezett válásoknál okozhatja a legnagyobb torzítást. Végül pedig megjegyezzük, hogy csak a saját és csak a 18 éven aluli gyerekeket vettük figyelembe – azonban még így is sok volt az adathiány, elsősorban a már régóta külön élő gyerekeket illetően.

Az elemzéshez egy panelvizsgálat első hullámának adatait használtuk, tehát retrospektív adatokat. Ez főként azzal a hátránnyal járt, hogy hiányoztak olyan információk, amelyek fontos szerepet játszhatnak a jelenség jobb megértésében (például nem tudtuk a munkaerő-piaci helyzet változásait naptárszerűen követni). A panelvizsgálat második kérdezési hulláma révén hamarosan gazdag adathalmaz áll majd rendelkezésünkre, amelynek feldolgozása – újabb változók bevonásával – árnyaltabbá teheti az eddig kialakult képet. Ígéretesnek tűnik például, hogy mód nyílik az elvált családi állapotú népesség párkapcsolataiban, családi körülményeiben 3 év alatt bekövetkező változások lépésről lépésre

történő nyomon követésére. Érdekes szempont lehetne a homogámia vizsgálata is a megszűnt, illetve az újonnan létesülő kapcsolatok esetében – erre mód lesz a későbbiekben. A gyermekeknek a párkapcsolatok formálódásában játszott szerepét pedig nemcsak az interjúalany, hanem a potenciális partnerek gyermekei szempontjából is fel lehetne tární (Goldscheider – Sassler 2006).

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Amato, P. R. (1996): Explaining the intergenerational transmission of divorce. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 58, 628–640.
- Becker, G. S. (1993): *A Treatise on the Family*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts; London, England.
- Bernhardt, E. M. (2000): *Repartnering among Swedish men and women: A case study of emerging patterns in the second demographic transition*. Paper contributed to the FFS Flagship conference, Brussels, 29–31 May 2000. <http://www.unecce.org/ead/pau/flag/papers/bernhard.pdf>
- Blanc, A. K. (1987): The formation and dissolution of second unions: marriage and cohabitation in Sweden and Norway. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 49, No. 2, 391–400.
- Bukodi Erzsébet (2004): *Ki, mikor, kivel (nem) házasodik? Párválasztás Magyarországon*. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó, Budapest.
- Bumpass, L. – Sweet, J. – Martin, T. C. (1990): Changing patterns of remarriage. *Journal of Marriage and Family*, Vol 52, No. 3, 747–756.
- Demográfiai évkönyv 2000. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Ermisch, J. (2002): *Trying again: Repartnering after dissolution of a union*. Working Papers of the Institute for Social and Economic Research, paper 2002-19. Colchester: University of Essex.
- Graaf, P. M., de – Kalmijn, M. (2003): Alternative routes in the remarriage market: Competing-risk analyses of union formation after divorce. *Social Forces*, 81(4): 1459–1496.
- Goldscheider, F. – Sassler, S. (2006): Creating stepfamilies: Integrating children into the study of union formation. *Journal of Marriage and Family*, Vol 68, 275–291.
- Haskey, J. (1999): Divorce and remarriage in England and Wales. *Population Trends*, 1999 Spring, 18–22.
- Hughes, J. (2000): Repartnering after divorce. *Family Matters*, No. 55. 16–21.
- Kalmijn, M. – Graaf, P. M., de (2000): *Remarriage and cohabitation after divorce in Netherlands: Competing risks analyses of social, economic, and cultural determinants*. Paper to be presented at the conference „Population Studies in Britain and the Netherlands”, a joint conference of the „British Society of Population Studies” and the „Nederlandse Vereniging voor Demografie”, Utrecht, Netherlands, August 31–September 1, 2000.

- Kapitány Balázs – Spéder Zsolt (2004): *Szegénység és depriváció. Társadalomszerkezeti összefüggések nyomában*. Műhelytanulmányok 4. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.
- Keij, I. – Harmsen, C. (2001): „*Repartnering*”: *living with a new partner after breaking up*. Paper for the EAPS Population Conference, 7–9 June 2001, Helsinki, Finland. <http://www.vaestoliitto.fi/toimintayksikot/vaestontutkimuslaitos/eapskonferenssi/Papers/Theme%20B/Keij.pdf>
- Lampard, R. – Peggs, K. (1999): Repartnering: the relevance of parenthood and gender to cohabitation and remarriage among the formerly married. *British Journal of Sociology*, Vol. 50 No. 3 443–465.
- Népszámlálás 2001. 10. A háztartások és a családok adatai. Budapest, 2003.
- Parker, R. (1999): Repartnering following relationship breakdown. *Family Matters* No. 53. 39–43.
- Spéder Zsolt (szerk.) (2002): *Demográfiai folyamatok és társadalmi környezet. Gyorsjelentés*. Műhelytanulmányok 1. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.
- Stewart, S. D. – Manning, W. D. – Smock, P. J. (2003): Union formation among men in the U.S.: Does having prior children matter? *Journal of Marriage and Family*, Vol. 65, 90–104.
- Sweeney, M. M. (1995): *Remarriage of men and women: The role of socioeconomic prospects*. CDE Working Paper No. 95–08.
- Szűcs Zoltán (1996): *Az élettársi kapcsolatban élő családok társadalmi, demográfiai jellemzői*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Kutatási Jelentései, 56. Budapest.
- Wu, Z. – Balakrishnan, T. R. (1994): Cohabitation after marital disruption in Canada. *Journal of Marriage and Family*, vol. 56, No. 3, 723–734.

Tárgyszavak:

Eseménytörténeti elemzés
Újraházasodás
Válás

MELLÉKLET

1. Az elemzésből kizártak és a kizárás oka.
Párkapcsolatok az első házasság felbontása után Magyarországon
az 1926–1983 között született nők és férfiak körében
The excluded from the analysis and the causes of the exclusion
Partnerships after the breaking up of the first marriage in Hungary among
females and males born between 1926 and 1983

Felhasználható rekordok száma (megkérdezettek)	16 363
Kizárások	
Nem élt még együttélésen alapuló párkapcsolatban	3 005
Első párkapcsolatában él	8 612
Első házasságából külön él	151
A második párkapcsolat kezdete az első vége előtt	174
Külön él vagy megözvegyült	1 912
Hiányzó adatok	578
Összes kizárás	14 432
Összes felhasznált eset	1 931
Második párkapcsolatok száma	1 204

2. Új párkapcsolat kialakításának relatív kockázata az első házasság felbontása után.

Egyváltozós hatások

Relative risk of forming a new partnership after the breaking up of the first marriage, univariate effects

Változók	Kategóriák	Férfiak		Nők	
		kockázat	szignifikancia	kockázat	szignifikancia
Ép gyermekkori család	igen	1		1	
	nem	1,36	*	1,39	**
Hány testvérrel nevelkedett	0	1		1	
	1+	1,08		0,88	
Együtt éltek-e a házasságkötés előtt	nem	1		1	
	igen	1,1		1,34	*
Házasságtartam (év)	0–5	1		1	
	6–10	0,84	^	0,61	***
	11–15	0,72	*	0,62	***
	16+	0,44	***	0,38	***
Vallásos-e	igen, az egyház előírásai szerint	1		1	
	igen, a maga módján	1,24	^^	1,18	^^
	nem	1,23		1,22	^^
Életkor (év)	–29	1		1	
	30–39	0,78	*	0,63	***
	40–49	0,44	***	0,32	***
	50–75	0,31	***	0,11	***
A válás időpontja	1948–1969	1		1	
	1970–1989	0,75	*	0,79	*
	1990–2002	0,45	***	0,55	***
A kérdezettel egy háztartásban élő saját kiskorú gyermekeinek száma	0	1		1	
	1	0,91		1,27	*
	2	0,74		0,97	
	3+	0,8		1,72	**
A kérdezettel nem egy háztartásban élő saját kiskorú gyermekeinek száma	0	1		1	
	1	1,08		2,21	***
	2+	1,07		0,69	
A kérdezettel egy háztartásban élő saját kiskorú gyermekei közül a legfiatalabb életkora (év)	0–6	1		1	
	7–12	0,52	**	1,02	
	13–17	0,48	**	0,56	***
	nincs a háztartásban kiskorú	0,8	^^	0,75	**
	alapfokú vagy kevesebb	1		1	
	szakmunkásképző	1,35	*	0,83	^
	középfokú	1,53	**	0,84	^
Iskolai végzettség	felsőfokú	1,68	***	0,71	*

^^ p<0.15 ^ p<0.1 * p<0.05 ** p<0.01 *** p<0.001

A referenciakategóriánál a változó szignifikanciasintjét jelöltük.

NEW PARTNERSHIP AFTER THE FIRST DIVORCE – AN EVENT HISTORY ANALYSIS*Abstract*

The change of the partnership forms, the change of their role in individual life-cycle is one of the most important factors of modern demographic behaviour. In Hungary too – similarly to the developed countries – the number of marriages has been decreasing, divorce rates have been increasing and cohabitation has been spreading. On the basis of the first wave of the panel-survey carried out in 2001 in the HCSO Demographic Research Institute (Turning Points of the Life-Course) on a country-wide representative sample (more than 16 000 people, aged 18–75) the author examines the new partnerships of the divorced after the breaking up of their marriages. She analyses the factors influencing the forming of new partnerships and the differences among the two sexes by the method of event history analysis.

The basic difference between the two sexes is that males earlier and with higher frequency form a new cohabiting unit than females. The breaking up of the parental family in the childhood increases the chance of forming new partnerships in every case, while the cohabitation before marriage increases the chance only in the case of females. In the course of time the chance of forming new partnerships decreases in the case of both sexes. As for females one child under age in the household is not a serious impediment to forming a new partnership, at the same time the burden of keeping even two or more children under age is not a force strong enough to form a new marriage or cohabiting unit, several children under age in the household decrease chances of remarrying if at least one of them is younger than seven. This decreasing chance refers to males only in that case if even the youngest of the children under age living together is older than six. Higher educational level increases the chance of finding a new partner in the case of males, while it decreases the chances of females.